

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

ТАРАСОВА Олена Олександрівна

УДК 332.1:330.341.4

**ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРНИХ ЗМІН
В ЕКОНОМІЦІ РЕГІОНУ**

Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил
і регіональна економіка

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Донецьк – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Державному університеті інформатики і штучного інтелекту Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (м. Донецьк).

Науковий керівник – кандидат економічних наук, доцент
Кравченко Михайло Ілліч,
Державний університет інформатики
і штучного інтелекту Міністерства освіти і
науки, молоді та спорту України,
доцент кафедри теоретичної та
прикладної економіки (м. Донецьк).

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Дейнека Олександр Георгійович,
Українська державна академія
залізничного транспорту
Міністерства інфраструктури України,
завідувач кафедри менеджменту
на транспорті (м. Харків);

кандидат економічних наук
Бутенко Тетяна Олегівна,
Інститут економіко-правових досліджень
Національної академії наук України,
старший науковий співробітник
відділу проблем просторового розвитку
економіки (м. Донецьк).

Захист відбудеться **“ 4 ” листопада 2011 р. об 11⁰⁰ годині** на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.170.01 в Інституті економіко-правових досліджень НАН України за адресою: 83048, м. Донецьк, вул. Університетська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту економіко-правових досліджень НАН України за адресою: 83048, м. Донецьк, вул. Університетська, 77.

Автореферат розісланий **“ 4 ” жовтня 2011 р.**

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

М.Г. Словка

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Зміни в Україні в 90-х роках ХХ століття супроводжувалися зростанням проблем сучасного суспільства – економічних, соціальних, технологічних, екологічних, духовних, культурних та ін. Вони породжували вади при переході до ринкової системи господарювання, нові форми і види економічних відносин, структурні одиниці та моделі управління. Перетворювальні процеси здійснювалися у відсутності чіткого бачення нової структури господарства, унаслідок чого, до вже наявних проблем, пов'язаних з неефективністю колишньої системи господарювання, додалися нові дисбаланси та диспропорції: нерівномірність трансформаційних змін у регіонах країни, руйнування виробничого потенціалу, відтік товаровиробників, погіршення експортно-імпортних співвідносин тощо.

Наявність численних структурних вад обмежувала розвиток регіональної економічної системи й обумовлювала об'єктивну необхідність структурних змін. У даний час формування ефективно функціонуючого регіону є одним з фундаментальних положень державної регіональної політики, закріпленого в Указі Президента України від 25.05.2001 р. № 341/2001 «Про Концепцію державної регіональної політики». Вдале вирішення зазначеної задачі дозволить відкрити нові можливості для економічного моделювання, передбачення можливих сценаріїв розвитку, виявлення найбільш актуальних економічних проблем та розроблення на цій базі основних напрямів ефективної політики збалансованого розвитку регіональних економічних систем.

У роботах Е.Б. Алаєва, В.М. Геєця, П.В. Гудзя, О.Г. Гранберга, М.І. Долішнього, М.М. Колосовського, Ф. Прайора, Дж. Говді, Л.Г. Чернюк, Л.Т. Шевчук та ін. обґрунтовано територіальну організацію економіки країни, регіонів. Регіональні процеси як відносини між учасниками суспільної праці розглянуто у роботах О.М. Алімова, С.І. Дорогунцова, О.Г. Дейнеки, Т.В. Пепа, В.І. Пили, М.І. Фацевського, В.Я. Швеця та інших. Розгляду питань ефективного розвитку регіонів з позиції системного підходу присвячено праці О.І. Амоші, Т.О. Бутенко, В.М. Василенка, І.В. Заблудської, Н.А. Кухарської, Ю.Г. Лисенка, Ю.Б. Мельникова, В.В. Третяк та багатьох інших. Їх здобутки дозволили висвітлити причини появи розбіжностей між розвитком регіональних систем і пошуком способів їх подолання, що має велике значення як у теоретичному, так і у прикладному аспектах.

Хоча багатьма вченими було обґрунтовано категоріальний апарат, досліджено вітчизняну та зарубіжну практику забезпечення стійкого розвитку регіонів, розглянуто питання збалансованості, проте структурним змінам, регулюванню структури економічних систем досі приділялось недостатньо уваги. Саме ця обставина визначила вибір напрямку та теми наукового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження тісно пов'язаний з тематикою науково-дослідних робіт Державного університету інформатики і штучного інтелекту Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, зокрема, з темами: «Моделювання мікро- і макроекономічних процесів» (ДР № 0104U000115, 2004-2007 рр.), де здобувачем як співвиконавцем розроблено концептуальні засади та розглянуто макроекономічний аспект моделювання регіонального розвитку; «Моделювання в управлінні розвитком соціально-економічних систем» (ДР № 0109U005741, 2009-2011 рр.), де здобувачем проаналізовано основні фактори, що

впливають на структурні зміни в економіці регіону, і запропоновано алгоритм оцінки галузевої специфікації його розвитку, розроблено сценарно-динамічну модель визначення оптимальності структурних змін для збалансованого розвитку регіональної економічної системи.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є приведення у збалансований стан регіональної економічної системи на основі теоретичного обґрунтування, емпіричної достовірності та методичного забезпечення пропозицій щодо структурних змін в економіці регіону.

Для досягнення поставленої мети у роботі сформульовано та розв'язано такі завдання: узагальнено та систематизовано теоретичні положення щодо сутності структури економіки регіону;

проведено класифікацію та обґрунтовано способи здійснення структурних змін і визначено їх роль у розвитку регіональної економічної системи;

охарактеризовано та визначено критерії оптимальності структурних змін у регіональній економічній системі крізь призму збалансованого розвитку;

проведено аналіз соціально-економічного становища Донецького регіону;

здійснено оцінку структурних перетворень в економіці Донецької області;

охарактеризовано структурно-динамічні зрушення в економічній системі Донецької області, визначено тенденції та напрями їх розвитку;

здійснено вибір детермінант (стратегічних орієнтирів) забезпечення перспективних напрямів збалансованого розвитку регіональної економічної системи;

розроблено сценарно-динамічну модель визначення оптимальності структурних змін для збалансованого розвитку регіональної економічної системи;

обґрунтовано пропозиції з формування організаційного забезпечення реалізації структурних змін у регіональній економічній системі.

Об'єктом дослідження є процеси структурних змін у регіональній економічній системі.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні положення щодо оптимізації структурних змін в економіці регіону.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою наукового дослідження є фундаментальні положення економічної теорії, регіональної економіки, праці вітчизняних та зарубіжних вчених з питань збалансованого розвитку регіональних економічних систем.

У дисертаційній роботі використано наступні наукові методи: логічного узагальнення, системного аналізу, синтезу та порівняння (при визначенні сутності та змісту структури регіональної економічної системи); економіко-статистичні методи (при обробці статистичних даних під час діагностики стану економіки Донецької області); графічний (при наочному зображенні результатів діагностики та оцінці динаміки структурних зрушень в економіці Донецької області); експертне оцінювання (при визначенні інтегральної оцінки показників розвитку регіонів); метод аналізу ієрархій (при оцінці значущості стратегічних цілей збалансованого розвитку регіону); методи системної динаміки (при розробці сценарно-динамічної моделі визначення оптимальності структурних змін).

Нормативну основу дослідження становлять чинні нормативно-правові акти України. Інформаційну базу дослідження склали офіційні статистичні матеріали Державної служ-

би статистики України та Головного управління статистики у Донецькій області, офіційні матеріали органів виконавчої влади регіонального і місцевого рівнів та органів місцевого самоврядування, інформаційно-аналітичні огляди, Інтернет-ресурси. При обробці економічної інформації використано сучасний технологічний інструментарій програмного пакету MS Excel та PowerSim Studio 7.

Наукова новизна одержаних результатів. Основним результатом дисертаційної роботи є розробка комплексу науково-методичних положень щодо структурних змін у економіці регіону для приведення у збалансований стан регіональної економічної системи.

Основні результати наукового дослідження, що характеризують його наукову новизну, полягають у наступному:

вперше:

розроблено стратегічну карту розвитку соціально-економічної сфери регіону, яка визначена на основі системи ключових показників і методу аналізу ієрархій Сааті та дозволяє сформулювати основні напрями збалансованого розвитку регіону;

запропоновано сценарно-динамічну модель визначення напрямку структурних змін у регіональній економічній системі на основі взаємопроникаючих і взаємопов'язаних моделей (економіка, населення, екологія, бюджет), що дозволило розробити інструментарій управління збалансованим розвитком регіону;

удосконалено:

територіальний підхід до визначення рівня соціально-економічного розвитку на основі аналізу системних показників (економічного зростання регіону, розвитку соціально-економічної сфери регіону, рівня інноваційного розвитку, рівня екологічної безпеки), що дозволяє комплексно оцінити стан та динаміку розвитку регіону;

системний підхід до оцінки структурно-динамічних перетворень у регіональній економічній системі на основі розрахунку показників ефективності структурної перебудови, що дало змогу виявити як позитивні, так і негативні тенденції у соціально-економічній сфері;

прийоми аналізу структурних змін в економіці регіону на основі використання системно-динамічної моделі Р.Солоу з урахуванням існуючих факторів розвитку для забезпечення збалансованого розвитку регіону;

територіальний підхід до формування організаційного забезпечення структурних змін у регіональній економічній системі на основі відповідного спостереження, оцінки ситуації та прогнозування, безперервного відслідковування соціально-економічних умов, що дозволяє контролювати та регулювати структурні зміни у регіональних економічних системах з урахуванням особливостей розвитку регіону;

дістало подальшого розвитку:

розуміння сутності структури економіки як економічної категорії, в якій відбивається сукупність стійких відтворювальних, соціальних, економічних, організаційно-управлінських та екологічних зв'язків між учасниками суспільного виробництва, що дозволяє розглядати її як територіальну систему з відповідними властивостями;

класифікація підходів до структурних змін за ознаками наявного технічного базису, соціальних механізмів виробництва, розподілу й обміну, досягнутого рівня продуктивності праці, в результаті чого поглиблено розуміння структурних змін у регіональній економічній системі;

визначення оптимальності структурних змін у регіональній економічній системі, яке базується на виділенні домінант для вирішення соціальних, демографічних, екологічних проблем.

Практичне значення одержаних результатів. Основні теоретичні положення, обґрунтовані у дисертації, доведені до рівня науково-методичних розробок і практичних рекомендацій щодо структурних змін у регіональній економічній системі для приведення її у збалансований стан. Особливу практичну цінність мають:

підхід до визначення рівня соціально-економічного розвитку регіону на основі аналізу показників економічного зростання, інноваційного розвитку, екологічної безпеки, що може бути використано органами місцевого самоврядування для формування комплексної оцінки стану та динаміки розвитку регіону;

прийоми оцінки структурно-динамічних перетворень у регіональній економічній системі на основі розрахунку показників ефективності структурної перебудови, що може бути використано органами місцевого самоврядування для визначення перспектив соціально-економічного розвитку регіону;

прийоми аналізу структурних змін в економіці регіону на основі використання системно-динамічної моделі Р. Солоу з урахуванням існуючих факторів розвитку, що може бути використано органами виконавчої влади для забезпечення збалансованого розвитку регіону.

Результати дослідження щодо нейтралізації негативних наслідків дисбалансу різних секторів регіонального господарства використано Управлінням науково-технічного та інноваційного розвитку Головного управління промисловості та розвитку інфраструктури Донецької обласної державної адміністрації (довідки № 257/05 та № 258/05 від 19.10.2010 р.). Науково-методичні положення щодо формування регіональної моделі ефективного господарювання використано Виконавчим комітетом Харцизької міської ради Донецької області (довідка № 01-12-160 від 25.12.2009 р.). Обґрунтування порядку дій щодо залучення резервів зростання інвестицій в основний капітал використано Урзуфською сільською радою Першотравневого району Донецької області (довідка № 21/04 від 11.02.2010 р.). Пропозиції щодо інформаційного забезпечення структурних змін розвитку та підтримки малого бізнесу використано Донецькою торгово-промисловою палатою (довідка № 27/04 від 25.03.2010 р.). Регіональною філією Національного інституту стратегічних досліджень у м. Донецьку використано результати визначення тенденцій соціально-економічного розвитку регіону та моніторингу ефективності використання продуктивних сил регіону (довідка № 89/04 від 10.09.2010 р.). Висновки та матеріали, узагальнені в дисертації, використано в навчальному процесі Державного університету інформатики і штучного інтелекту Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України при підготовці методичного забезпечення дисциплін «Моделювання економічної динаміки», «Системи підтримки прийняття рішень» (довідка № 42/03 від 09.02.2010 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею. Основні наукові положення, висновки та рекомендації здобуті автором самостійно. Опубліковані наукові праці містять положення, висновки та пропозиції, сформульовані особисто автором. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використовуються лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувача, про що вказано у переліку наукових праць у авторефераті.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційної роботи апробовано на: III Міжнародній науково-практичній конференції «Науковий потенціал світу – ‘2006» (м. Дніпропетровськ, 2006 р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Україна та її регіони на шляху до інноваційного суспільства» (м. Донецьк, 2006 р.); VII Міжнародній науковій конференції студентів та молодих учених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання» (м. Донецьк, 2006 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю» (м. Черкаси, 2007 р.); Всеукраїнській конференції «Сучасні моделі і методи прогнозування соціально-економічних процесів» (м. Київ, 2007 р.); Міжнародних науково-практичних конференціях «Перспективні інновації у науці, освіті, виробництві та транспорті» (м. Одеса, 2007 р., 2009 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективні питання світової науки – 2009» (м. Софія, 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Наука і освіта – 2009/2010» (м. Прага, 2009 р.); V Міжвузівській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасності» (м. Донецьк, 2010 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми економіки та менеджменту: теоретичні і практичні аспекти» (м. Хмельницький, 2010 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Українсько-японський форум з культури і регіональної економіки» (м. Донецьк, 2011 р.), Круглому столі «Механізм та засоби формування позитивного іміджу регіону з урахуванням світового досвіду» (м. Донецьк, 2011 р.).

Публікації. За результатами виконаного дослідження опубліковано 17 наукових робіт, з них: 2 колективні монографії, 7 статей – у наукових фахових виданнях, 8 – за матеріалами конференцій. Загальний обсяг публікацій складає 6,35 друк. арк., з яких особисто авторові належить 5,56 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг роботи становить 210 сторінок комп’ютерного тексту, дисертація містить 48 рисунків, 34 таблиці, список використаних джерел, що включає 177 найменувань та викладений на 18 сторінках, та 4 додатки – на 34 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету та завдання, наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, наведено інформацію про апробацію результатів дослідження, виділено особистий внесок здобувача у розробку наукових результатів.

Розділ 1. Теоретичні основи дослідження структурних змін в економіці регіону. У розділі узагальнено та систематизовано теоретичні положення щодо сутності структури економіки регіону, проведено класифікацію та обґрунтовано способи здійснення структурних змін і визначено їх роль у розвитку регіональної економічної системи, охарактеризовано та визначено критерії оптимальності структурних змін у регіональній економічній системі кризь призму збалансованого розвитку.

У ході дослідження з’ясовано, що у сучасній науці дослідженню структури економіки регіону надається особливе значення, а сам термін трактується з різних позицій. Зміс-

товна особливість авторського формулювання представляє розгляд структури економіки регіону в контексті теорії систем, інструментарій якої орієнтований на розкриття цілісності об'єкту через визначення його побудови і виявлення регуляторних механізмів. А саме, структура регіональної економічної системи – це певна сукупність стійких системоутворюючих зв'язків між елементами, що забезпечують стабільність і рівновагу системи, при різних внутрішніх змінах і зовнішніх діях. Внутрішню побудову системи розглянуто як «елементи – зв'язки», де елементами виступають різні економічні одиниці, такі як галузі, види діяльності, ресурси, територіальні угруповання тощо. Зв'язки між елементами дозволяють узгоджувати взаємодію елементів системи для досягнення системою поставлених завдань. Визначено наступні зв'язки між елементами системи: зміст і функціональне призначення, просторова орієнтація, тривалість й інтенсивність взаємодії, місце в структурі, спрямованість дії, варіабельність тощо.

Розклад системи на елементи і зв'язки дозволив визначити внутрішні властивості системи та з'ясувати її побудову. Встановлено, що економічну систему характеризують не стільки елементи, скільки їх взаємини між собою і відносини кожного з них з системою як з єдиним цілим. Завдяки великій кількості вхідних елементів і безлічі міжелементних зв'язків регіональна економічна система визначена як багаторівнева ієрархічна система, що за структурою складається з наступних структурних зрізів: економічного, демографічного, екологічного, регуляторного. Всі структурні зрізи є взаємопов'язаними, взаємообумовленими та утворюють єдине ціле. Таким чином, регіональна економічна система з відповідними властивостями може визначатися, виходячи з сукупності стійких відтворювальних, соціальних, організаційно-управлінських й екологічних зв'язків між учасниками суспільного виробництва, що знайшло відбиття у розумінні сутності структури економіки регіону.

Виходячи з того, що під структурою економічних об'єктів розуміється співвідношення та пропорції окремих елементів системи, пов'язаних між собою певними відносинами, що забезпечують її цілісність і збереження базисних властивостей, визначено, що при різних зовнішніх і внутрішніх трансформаціях у процесі еволюційного або революційного розвитку мають місце ті або інші структурні зміни.

У роботі розкрито, як при розвитку системи відбуваються ті або інші структурні зміни. Якщо вони приводять до розриву зв'язків і відносин, порушення цілісності та рівноваги, то здійснюється структуризація економічної системи, яка являє собою комплексний процес змін складу, розмірів і пропорцій того або іншого об'єкту, приводячи до формування нових системних якостей структури, або до їх істотних змін, на основі яких економічна система набуває нової динамічної рівноваги. У дослідженні проведено аналіз існуючих підходів до структурних змін в економіці, виділено моделі структурних трансформацій економіки та стратегії структурних зрушень і визначено, що сенсом структурних змін в економіці є зміна в системі інтересів і потреб економічних суб'єктів або їхніх груп (держави, регіону, корпорації, фірми або окремих індивідів), яка виражена в зміні відповідних кількісних показників. Досягнення бажаних пропорцій є найважливішою і домінуючою умовою функціонування, що можливо при збалансованості всіх структурних елементів і пропорцій. Розвиток економіки регіону неможливий без виваженої державної політики, яка повинна взаємодіяти з регіональною економічною політикою. У роботі розглянуто взаємозв'язок державної та регіональної економічних політик для забезпечення розвитку регіональної економічної системи.

Особливістю структурних змін в економіці є те, що вони є не тільки процесом, але і деяким підсумком економічного розвитку, кінцевою метою чого є задоволення потреб і реалізація відповідних інтересів. Специфіка цих потреб визначає їх місце в економічній системі як у кількісному, так і в якісному аспектах.

Дослідження теоретичних основ механізму структурних змін в економіці показало, що його внутрішня суперечність виражає об'єктивну невідповідність між його суб'єктивними та об'єктивними елементами. Окрім того кількісний (економічні ресурси), структурний (зміни у складі елементів) та якісний (зрушення в усереднених та індивідуальних корисностях, споживчих, якісних характеристиках окремих елементів продуктивних сил) аспекти визначають місце структурних змін під час трансформації економічної системи. В умовах структурних змін, що відбуваються, актуальною є проблема якісної та кількісної оцінки параметрів структурних змін і, особливо, їх прогнозування. З погляду корисності результатів структурні зміни повинні знаходитися під контролем, а оцінка змін проводиться з використанням технологій економічного моніторингу, який дозволяє чітко визначати їх спрямованість, глибину та результативність. Управління структурними змінами повинно забезпечити такі якісні зміни і пропорції в системі, які приводили б до збалансованого економічного зростання і необхідного рівня соціальної стабільності.

Підкреслено, що для контролювання структурних перетворень необхідно постійно відслідковувати та оцінювати зміни, що відбуваються в економіці регіону для чого використовувати засоби економічного моніторингу, який дозволяє чітко визначати спрямованість, глибину і результативність структурних змін. Запропоновано, що методична конструкція моніторингу включала три блоки: аналіз стану структури; вимірювання структурних зрушень; оцінка ефективності функціонування регіональної економічної системи.

Розділ 2. Аналіз сучасних тенденцій структурних змін в економіці регіону. У розділі проведено аналіз соціально-економічного становища Донецького регіону; здійснено оцінку структурних перетворень, охарактеризовано структурно-динамічні зрушення та визначено тенденції та напрям їх розвитку в економіці Донецької області.

Збалансоване функціонування регіональної економічної системи виступає не тільки як результат, але й як передумова розвитку економіки в цілому. Певні структурні пропорції лежать в основі соціально-економічного розвитку, трансформація ж базових структурних елементів відбивається на регіональній економічній системі та може привести до зміни пріоритетних напрямів її розвитку. Виходячи з того, що багатовекторність структурної організації є якісною властивістю регіону, при дослідженні регіону як системи було враховано зв'язки з іншими регіональними підсистемами. Для оцінки стану та динаміки розвитку регіону за допомогою системних показників з використанням формули (1) проаналізовано динаміку наступних показників: економічного зростання регіону, розвитку соціально-економічної сфери регіону, рівня інноваційного розвитку, рівня екологічної безпеки Донецької області, що дозволило отримати загальну оцінку розвитку області (табл. 1):

$$I_k = 0,5 \cdot \sin\left(\frac{360^\circ}{n}\right) \cdot (x_1 x_2 + x_2 x_3 + \dots + x_n x_1) \quad (1)$$

де I_k – інтегральний показник;
 n – кількість показників;
 x_i – значення відповідного показника.

Системні показники розвитку Донецької області

Показник	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Показник економічного зростання	2,77	1,86	2,10	2,02	2,00	1,35
Показник розвитку соціально-економічної сфери	2,53	2,85	3,61	4,07	4,26	4,29
Показник розвитку науково-інноваційної сфери	5,12	6,08	7,48	10,76	13,83	14,02
Показник рівня екологічної безпеки	0,44	0,53	0,50	0,47	0,58	1,30
Загальний показник розвитку Донецької області	10,86	11,32	13,69	17,30	20,69	20,96

Отримані результати свідчать, що показник економічного зростання Донецької області погіршився у 2 рази у порівнянні з 2004 р. Це викликано падінням індексів промислового виробництва, валового регіонального продукту, падінням індексу обсягу сільськогосподарського виробництва.

Рівень розвитку соціально-економічної сфери (СЕС) Донецької області хоча і зріс (приблизно в 1,7 рази), але вже з 2008 р. зростання відбувається дуже повільно. Окрім того, зростання показника СЕС відбулося за рахунок збільшення доходів над витратами і збільшення відношення заробітної плати до мінімального прожиткового рівня. При цьому продовжували зменшуватися рівень зайнятості населення та частка оплати праці в структурі особистих доходів населення. У той же час показники розвитку науково-інноваційної сфери регіону стрімко зросли (майже у 3 рази). Але це відбулося здебільшого завдяки збільшенню обсягу наукових та науково-технічних робіт, витрат на наукові та науково-технічні роботи, при цьому кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації, зменшилась, хоча за 2008 і 2009 рр. їх кількість збільшилася не суттєво. Також покращився рівень екологічної безпеки регіону, проте це покращення відбулося на тлі зменшення обсягів виробництва основних видів промислової продукції у регіоні, а тому і викиди шкідливих речовин зменшилися, хоча потужність очисних споруд залишилася на тому ж самому рівні. Таким чином, загальний показник розвитку Донецької області збільшився майже в 2 рази.

При дослідженні кількісних характеристик структурних змін в економіці було враховано, що їх можна розглядати як з боку речовинної, так і вартісної складової. Результати аналізу змін складових регіональної економічної системи дозволили виявити диспропорції та зрушення в структурі економіки. Донецька область є регіоном, в якому промисловий комплекс відіграє головну роль – порівняння часток у структурі ВДВ за видами економічної діяльності показало, що суттєвих змін не відбулося. Така ж картина спостерігається і в структурі валового випуску продукції та послуг за видами економічної діяльності. Але при цьому слід звернути увагу, що в грошовому вимірі кожна з галузей збільшила випуск своєї продукції в середньому в 2 рази. Винятком стало сільське господарство та рибальство і рибництво, але їх частка в структурі ВДВ незначна.

У той же час спостерігалось значне послаблення таких галузей, як виробництво та розподілення електроенергії, газу та води; у 2 рази збільшилася заборгованість з оплати послуг фінансових посередників. Майже не відбулося змін у наданні послуг з освіти та охорони здоров'я і наданні соціальної допомоги. Таким чином, суттєвих змін в структурі ВДВ Донецької області не відбулося.

Однією з характеристик структурних змін є швидкість за одиницю часу. Цей показник може бути використано для вивчення динаміки та оцінки інтенсивності структурних змін у часовому аспекті. Вимірювання швидкості структурних зрушень дозволяє зіставити їх між собою, встановити дихотомію, вивчити тимчасові лаги, інерційність і т. ін. Розрахункові показники структурних зрушень (I_{ik}) у структурі валового випуску продукції та послуг за видами економічної діяльності та швидкість структурних зрушень (v) відображено у табл. 2.

Таблиця 2

Динаміка показників структурних зрушень у структурі валового випуску продукції (млн. грн.)

Види економічної діяльності	2004 р.	2005 р.	I_{i1}	2006 р.	I_{i2}	2007 р.	I_{i3}	2008 р.	I_{i4}	2009 р.	I_{i5}	$v, \%$
Добувна промисловість	3771	4998	32,5	5900	18,0	7939	34,6	12577	58,4	11357	-9,7	40,23
Переробна промисловість	15625	19549	25,1	24217	23,9	30649	26,6	34472	12,5	25165	-27	12,21
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	1619	1963	21,2	2757	40,4	3568	29,4	4388	23,0	4041	-7,9	29,92
Будівництво	1096	1278	16,6	1788	39,9	2635	47,4	2382	-9,6	2264	-5,0	21,31
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	4986	6024	20,8	7908	31,3	10404	31,6	14211	36,6	15342	8,0	41,54
Діяльність готелів та ресторанів	182	188	3,3	541	187,8	623	15,2	783	25,7	861	10,0	74,62
Діяльність транспорту та зв'язку	3783	4147	9,6	4896	18,1	5790	18,3	7416	28,1	8912	20,2	27,12
Фінансова діяльність	2461	2689	9,3	3409	26,8	4968	45,7	7787	56,7	8201	5,3	46,65
Операції з нерухомим майном, оренда, тощо	1836	2317	26,2	3006	29,7	4694	56,2	6107	30,1	6537	7,0	51,21
Державне управління	769	1106	43,8	1494	35,1	1878	25,7	2304	22,7	2438	5,8	43,41
Освіта	1424	1803	26,6	2265	25,6	2867	26,6	3699	29,0	3826	3,4	33,74
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1021	1303	27,6	1655	27,0	2091	26,3	2693	28,8	2784	3,4	34,53
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту тощо	444	616	38,7	827	34,3	1035	25,2	1424	37,6	1497	5,1	47,43
Оплата послуг фінансових посередників	-686	-948	38,2	-1674	76,6	-2738	63,6	-4379	59,9	-5644	28,9	144,6

Результати аналізу отриманих даних (табл. 2) засвідчили, що найбільш швидко відбувалися структурні зрушення у третинному секторі, хоча частка оплати послуг фінансових посередників зменшувалася. Так, швидкість структурних зрушень у первинному та вторинному секторах економіки регіону в 2009 р. порівняно з 2004 р. виросла на 40,2% і на 21,1 %, у той час як галузі третинного сектору збільшили швидкість за рахунок структурних зрушень: фінансова діяльність – на 47%, державне управління – на 43%, операції з нерухомим майном – на 51%, освіта та охорона здоров'я – на 34% і 35%.

Встановлено, що від наявності та характеру використання регіональних чинників виробництва повною мірою залежить можлива траєкторія руху регіональної економічної системи у просторі та часі. Зміни в економіці безпосередньо пов'язані з основними потоками капіталу в економіці, їх притоком, відтоком та розподілом між суб'єктами й об'єктами змін. В умовах обмеженості ресурсів приплив капіталу до певної сфери економіки продукує відповідне зрушення в її структурі. Результати аналізу змін за допомогою системно-динамічної моделі Р. Солоу показали, що змінюючи частки інвестицій і проміжного продукту у ВВП отримано наступні залежності: збільшення частки інвестицій у ВВП спричиняють за собою зміну ВРП, фонду невиробничого споживання і, відповідно, зміну чисельності зайнятих, збільшення частки інвестицій спричиняє за собою позитивні зміни, такі як зростання ВРП і, відповідно, зростання всіх основних економічних показників регіону, зокрема чисельності зайнятих (табл. 3).

Таблиця 3

Вплив частки капітальних інвестицій у ВВП (R_0) і проміжного продукту (Alfa)

	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
$R_0 = 0,05$					
на ВРП	49934,0	51783,9	59841,6	67759,0	77132,4
на чисельність зайнятого населення	2099,2	2108,8	2143,9	2171,6	2202,8
$R_0 = 0,0792$					
на ВРП	49934,0	51951,7	65401,0	78619,5	95737,9
на чисельність зайнятого населення	2089,6	2100,4	2155,9	2198,5	2270,9
$R_0 = 0,116$					
на ВРП	49934,0	52132,5	71003,9	89623,3	115699,2
на чисельність зайнятого населення	2079,3	2091,4	2166,0	2226,6	2392,1
$\text{Alfa} = 0,37$					
на ВРП	78648,1	78826,0	112639,4	140919,1	176141,7
на чисельність зайнятого населення	2198,6	2199,2	2403,6	2884,2	4213,1
$\text{Alfa} = 0,6$					
на ВРП	49934,0	51951,7	65401,0	78619,5	95737,9
на чисельність зайнятого населення	2089,6	2100,4	2155,9	2198,5	2270,9
$\text{Alfa} = 0,83$					
на ВРП	21222,0	24178,3	26318,4	28909,2	31722,4
на чисельність зайнятого населення	1807,1	1850,6	1879,6	1912,1	1944,4

Результати аналізу показали, що найбільший вплив на регіональну економічну систему Донецької області спричинила зміна частки інвестицій у регіоні, але залучення інвестицій неможливо без стабільності регіональної економічної системи, без зрозумілих виважених кроків як регіональних, так і державних органів влади, без наявної стратегії збалансованого економічного зростання через трансформацію існуючої економічної системи.

Розділ 3. Науково-методичні основи оптимізації структури економіки регіону. У розділі здійснено вибір детермінант (стратегічних орієнтирів) забезпечення перспективних напрямів збалансованого розвитку регіональної економічної системи, розроблено сценарно-динамічну модель визначення оптимальності структурних змін для збалансованого розвитку регіональної економічної системи, обґрунтовано пропозиції з формування інформаційного забезпечення реалізації структурних змін у регіональній економічній системі.

Структурна збалансованість регіональної економічної системи виступає як певна мета розвитку всієї соціально-економічної системи, яка, маючи характерні властивості, знаходиться у постійному русі. Створення ефективної моделі господарювання у регіоні потребує урахування багатьох чинників, що повинно забезпечити належний рівень господарювання, визначити цільову мету розвитку регіону. У роботі обґрунтовано, що трансформацію структури економіки регіону доцільно розглядати як перехід від теперішньої економічної системи до збалансованої, яка створює умови для підвищення життєвого рівня населення регіону, забезпечення сучасного технологічного укладу, підвищення конкурентоспроможності економіки тощо. Саме стратегія структурної перебудови регіону націлена на розв'язання у пріоритетному порядку системних проблем, що обмежують розвиток регіону, узгодження та формування критеріїв та кількісних показників й індикаторів, що характеризують ефективність розв'язання окремих завдань і результативність управління регіоном як єдиним цілим.

На основі стратегії структурної перебудови Донецької області у роботі розроблено стратегічну карту розвитку соціально-економічної сфери регіону (рис. 1).

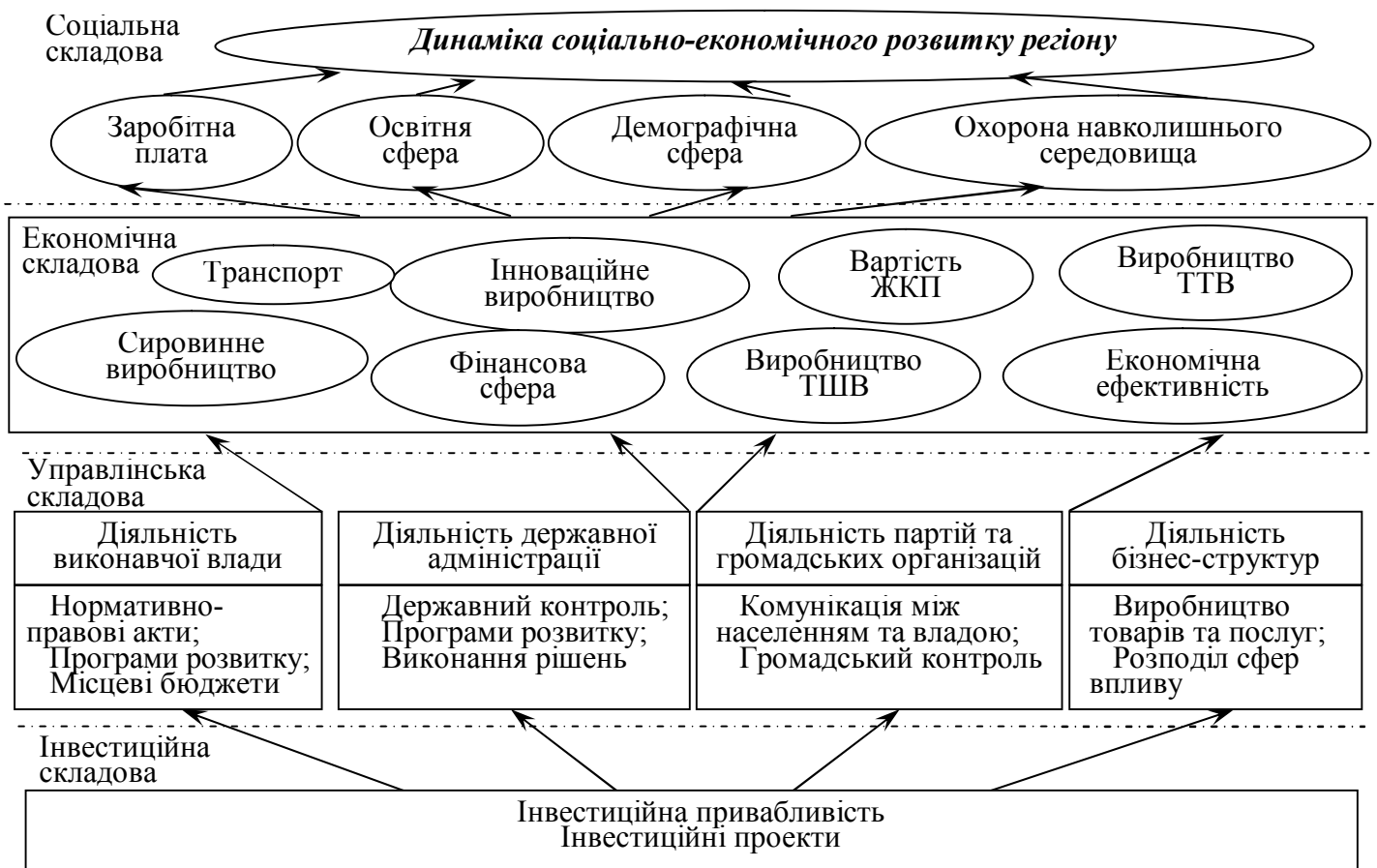

Рис. 1. Стратегічна карта соціально-економічного розвитку регіону

Базою досягнення основної мети – стабільного поліпшення якості життя (підвищення життєвого потенціалу) у майбутньому – є ефективна мобільна, орієнтована на зовнішній і внутрішній ринок економіка, в якій постійне підвищення продуктивності праці супроводжується розширенням ринків збуту і створенням нових продуктів і послуг. З урахуванням цього згідно до розробленої стратегічної карти збалансований розвиток Донецького регіону базується на трьох основних принципах:

забезпечення збалансованості економіки та екології, тобто досягнення такого рівня розвитку, коли у процесі економічної діяльності перестає руйнуватися довкілля;

забезпечення збалансованості економічної та соціальної сфер у людському вимірюванні, означає максимальне використання на користь населення тих ресурсів, які дає економічний розвиток;

розв'язання задач, пов'язаних з розвитком, не тільки на користь сучасних, але й усіх майбутніх поколінь, що мають такі ж права на ресурси.

Успішне вирішення проблем збалансованого розвитку регіону багато у чому обумовлене структурними перетвореннями у кожній з підсистем регіональної економічної системи. Регіональна економічна система у роботі розглядається як складова таких структурних одиниць-підсистем: населення, економіки, бюджету та екології. Ці підсистеми є взаємопроникаючими і взаємозалежними. У зв'язку з зазначеним для розробки сценарно-динамічної моделі структурних змін у регіональній економічній системі у роботі використано комплекс моделей регіонального розвитку, який дозволяє здійснювати багатоваріантні розрахунки і виявляти зміни, викликані в різних підсистемах їх поведінкою. Кожна із моделей описує поведінку відповідної підсистеми регіональної економічної системи через взаємодію між ними (рис. 2).

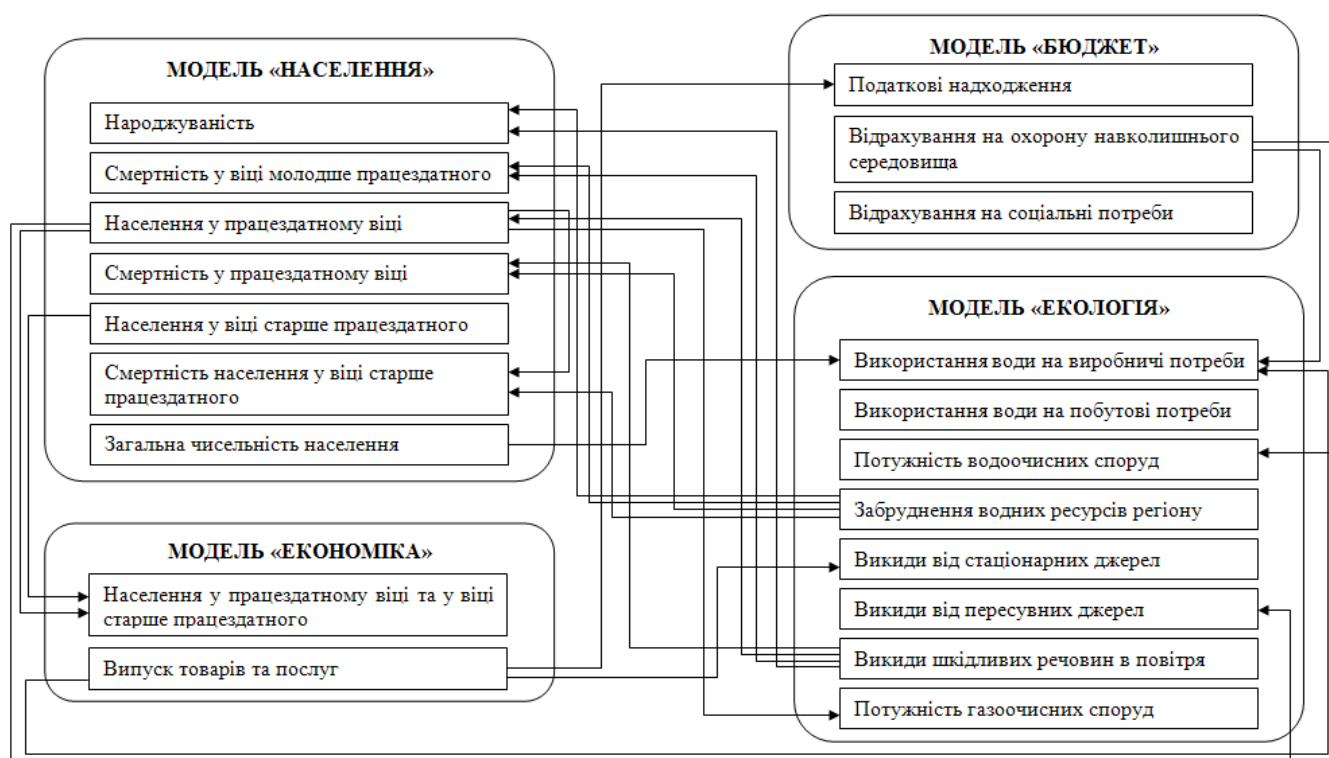

Рис. 2. Схема взаємозв'язків комплексу моделей регіональної економічної системи

Визначено, що збалансований стан економіки регіону буде залежати від обраної стратегії розвитку. Стратегія стійкого збалансованого розвитку регіону має бути націлена на забезпечення довгострокового функціонування регіональних комплексів у режимі поступового покращення умов і якості життя населення. Для чого у роботі розглянуто наступні стратегії. Пасивна стратегія, яка обмежується виконанням існуючих екологічних законів, стандартів, нормативів та передбачає незмінність існуючого фінансування на природоохоронні заходи, споруди, при цьому розмір відрахувань на соціальні потреби не змінюється.

Активна стратегія, яка включає в собі здійснення природоохоронних заходів, спрямованих на зміну технологій, удосконалення природоохоронної техніки, збільшення фінансування природоохоронних заходів, споруд, та припускає збільшення фінансування соціальних потреб. Депресивна стратегія, яка припускає руйнування існуючих природоохоронних споруд, ігнорування існуючих екологічних законів, стандартів, нормативів, зменшення фінансування природоохоронних заходів, споруд та соціальних потреб.

Результати аналізу проведених імітацій поведінки регіональної економічної системи при змінах у фінансуванні екологічних та соціальних програм показали, що найбільш прийнятним є другий сценарій, при якому відбувається істотне збільшення податкових надходжень, валового регіонального продукту, значно покращуються показники в екологічній підсистемі регіону, відбуваються позитивні демографічні процеси, збільшуються об'єми товарів і послуг, що виробляються у регіоні тощо.

В умовах структурних змін в економіці регіону особливу актуальність набувають механізми їх забезпечення, визначення можливих напрямів збалансованого розвитку регіону, управління прогнозування рівня соціально-економічного розвитку регіонів України тощо. Цим цілям відповідають методи адаптивного управління, в основу яких покладено принцип зворотного зв'язку. У роботі визначено, що кожна підсистема регіональної економічної системи може бути одночасно як джерелом інформації для інших підсистем, так і споживачем різної інформації від них. Інформаційне забезпечення реалізації динамічної моделі структурних змін в економіці регіону включає в собі підсистеми: аналізу впливу зовнішнього середовища, аналізу та оцінки стану продуктивних сил регіону, оцінки впливу змін в економічній системі регіону на рівень життя населення; відбору сценарію розвитку регіонального ринку праці; оцінки можливих негативних впливів (рис. 3).

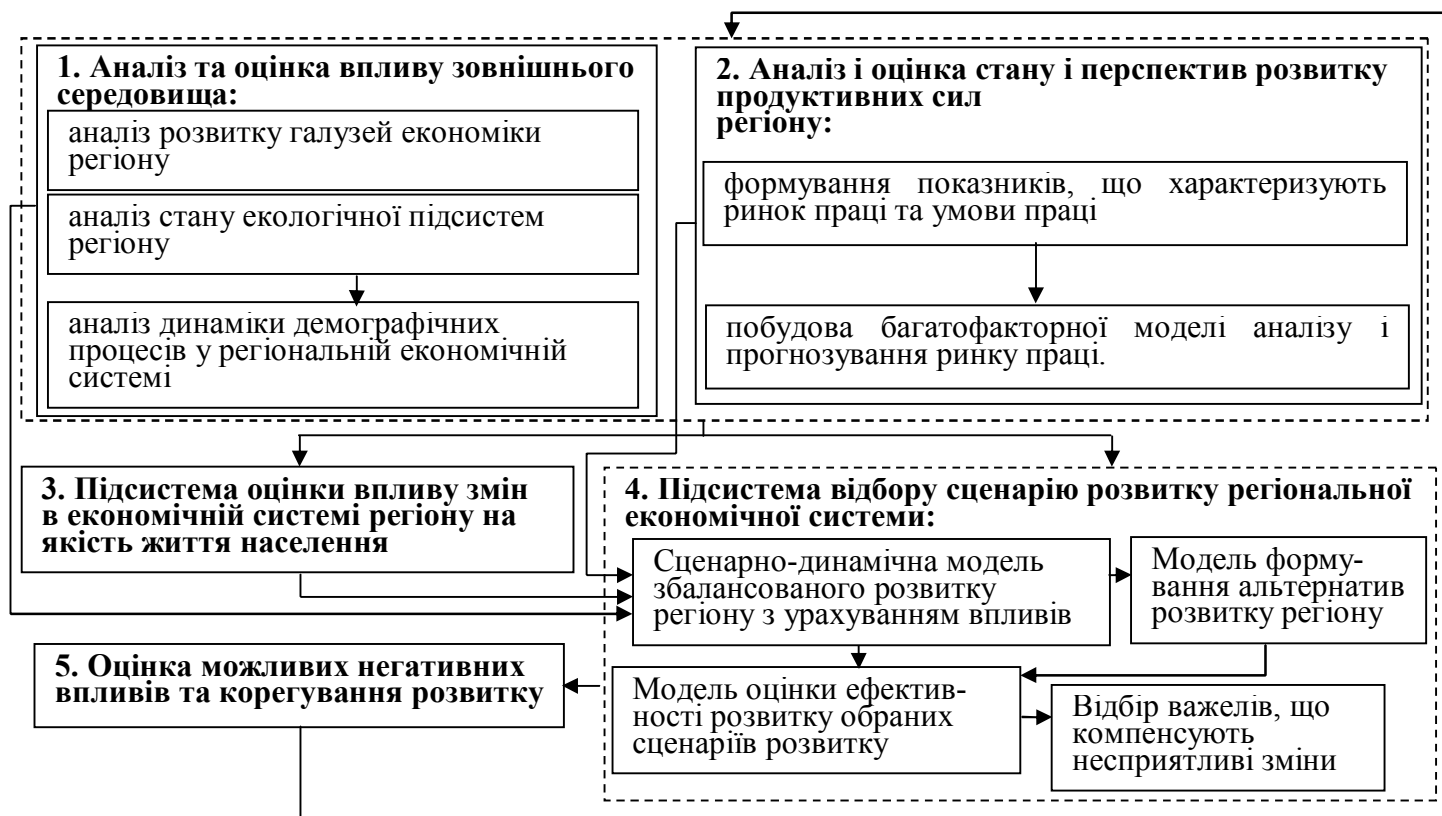

Рис. 3. Інформаційне забезпечення реалізації динамічної моделі структурних змін в економіці регіону

Досягнення основної мети структурних змін в економіці регіону має відбуватися через збільшення ефективності функціонування всіх підсистем, що утворюють регіональну економічну систему. Виходячи із результатів дослідження в роботі визначено наступні пріоритетні напрями структурної перебудови економіки Донецької області на період до 2021 р.: збільшення людських ресурсів Донецької області; раціональне використання природних ресурсів; відродження навколишнього середовища заради життя майбутніх поколінь, пошук нових екологічно ефективних способів господарювання; залучення інвестицій в економіку області; підвищення ролі малого бізнесу в формуванні напрямків структурних перебудов економіки; формування високоефективного інноваційно-виробничого комплексу регіону. У межах визначених напрямів у роботі визначено стратегічні завдання, напрями та основні заходи щодо реалізації Стратегії структурної перебудови економіки Донецької області на період до 2021 р. У межах кожного з завдань сформульовано мету, механізми та очікувані результати.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі запропоновано вирішення наукового завдання щодо оптимізації структурних змін в економіці регіону на основі теоретичного обґрунтування, емпіричної перевірки та методичного забезпечення положень щодо приведення у збалансований стан регіональної економічної системи.

Результати виконаного наукового дослідження дозволяють сформулювати висновки теоретичного, прикладного і методичного змісту.

1. Поглиблено розуміння того, що територіальна система з відповідними властивостями може визначатися, виходячи з сукупності стійких відтворювальних, техніко-технологічних, організаційно-управлінських й екологічних зв'язків між учасниками суспільного виробництва, що знайшло відбиття у розумінні сутності структури економіки регіону як економічної категорії. Встановлено, що завдяки великій кількості вхідних елементів і безлічі міжелементних зв'язків регіональна економічна система характеризується багаторівневим ієрархічним типом структури з виділенням чотирьох структурних зрізів: екологічного, демографічного, економічного, регуляторного. Не дивлячись на різне функціональне призначення, структурні зрізи не можуть бути відокремлені один від одного, вони є взаємообумовленими і взаємозв'язаними, утворюючи єдине ціле.

2. Уточнено, що структурні зміни відбуваються відповідно до суспільних потреб та інтересів у напрямі розвитку економіки регіону під впливом наявного технічного розвитку, соціальних механізмів виробництва, розподілу й обміну, наявних ресурсів у досягнутому рівні продуктивності праці. З'ясовано, що у випадку, коли кількісні зміни системи виходять за межі міри, вони викликають якісні зміни, які завжди виступають як структурні перетворення. Визначено, що специфіку перетворень у регіональній економічній системі обумовлено великою кількістю стохастичних чинників, що впливають на систему, тривалістю криз, запізнюванням і низькою швидкістю процесу перетворень, тривалим терміном адаптації системи.

3. Розкрито, що успішний розвиток регіональної економічної системи залежить від вирішення соціальних, демографічних, екологічних проблем, а також підвищення конкурентоспроможності регіону та повинен базуватися на визначенні ключових показників

оптимальності структурних змін у регіональній економічній системі. Уточнено, що ефективність одного рівня економіки не обов'язково супроводжується ефективністю іншого. Оцінка ефективності перетворення економіки пов'язана зі складом, зв'язками та відносинами компонентів економіки й останньої з середовищем. Ефект від перетворень є результатом виконання економічною системою її функції. Ефект може виявлятися не тільки у сфері економіки, а і в інших сферах суспільного життя, і навпаки.

4. Встановлено, що комплексна оцінка стану та динаміки розвитку регіону стає можливою на основі аналізу системних показників (економічного зростання регіону, розвитку соціально-економічної сфери регіону, рівня інноваційного розвитку, рівня екологічної безпеки), виходячи з них визначаються територіальні особливості рівня соціально-економічного розвитку.

5. Встановлено, що для з'ясування напрямів змін у соціально-економічній сфері кількісна оцінка структурних перетворень у регіональній економічній системі можлива на основі розрахунку показників ефективності структурної перебудови, підсумком чого є рішення, що визначає склад пріоритетів, які в змозі забезпечити прогресивні структурні зміни.

6. Встановлено, що основним індикатором збалансованого поступального розвитку регіону може виступати ВРП, для збільшення якого визначені чинники впливу. Вибраний системний підхід до визначення напрямів структурних перетворень оснований на виділенні чинників, які дозволяють виділити головні напрями процесу перетворень та сприяють структурним змінам у економіці регіону.

7. З'ясовано, що для формування основних напрямів збалансованого розвитку регіону необхідно визначити систему ключових показників структурної перебудови регіону, що націлені на розв'язання системних проблем, які обмежують розвиток регіону, характеризують ефективність вирішення окремих задач і результативність управління регіоном як єдиним цілим. Встановлено, що економіка регіону вимагає змін в економіко-демографічних пропорціях, які покликані забезпечити певний баланс між демографічним і економічним потенціалами регіону. Для цього побудовано стратегічну карту розвитку соціально-економічної сфери регіону, яка дозволяє формувати збалансовану політику управління регіональним розвитком на перспективу.

8. Розроблено інструментарій управління збалансованим розвитком регіону за допомогою взаємопроникаючих та взаємопов'язаних моделей (економіка, населення, екологія, бюджет), які з'єднуються в єдину сценарно-динамічну модель визначення напрямку структурних змін у регіональній економічній системі. Розроблений комплекс моделей дозволяє здійснювати виконання багатоваріантних розрахунків при моделюванні поведінки регіональної економічної системи, в умовах дії великої кількості чинників, і викликаній цією дією невизначеності, дозволяє з'ясувати, що відбувається в системі при зміні показників у кожній підсистемі, та як це впливає на всю систему. Дана модель дозволяє з множини варіантів виділити головні напрями процесу перетворень, що сприяють приведенню регіональної економічної системи у збалансований стан.

9. Визначено, що контролювання та регулювання структурних змін у регіональних економічних системах з урахуванням особливостей розвитку регіону вимагає безперервного спостереження, оцінки ситуації та прогнозування, відслідкування змін соціально-економічних умов. Запропонований підхід до організаційного забезпечення структурних

змін є сукупністю нормативно-правових, інституційних, організаційно-економічних, фінансових, інформаційних елементів, яка сприяє ефективному функціонуванню і управлінню регіональною економічною системою.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Тарасова О.О. Фактори стійкого збалансованого розвитку регіональної економічної системи / О.О. Тарасова // Актуальні проблеми сучасності: монографія; Європейський ун-т, Донецька філія. – Донецьк: СПД Купріянов В.С., 2010. – С. 235-241. *(Особистий внесок здобувача: визначено склад факторів стійкого збалансованого розвитку регіональної економічної системи та розроблено методу оцінки її стійкості).*

2. Тарасова О.О. Сценарно-динамічна модель сталого збалансованого розвитку регіональної економічної системи / О.О. Тарасова, А.О. Коломицева // Соціально-економічний розвиток регіонів: теорія, методика, проблеми, перспективи: монографія; під заг. ред. К.Ф. Ковальчука. – Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2011. – С. 65-80. *(Особистий внесок здобувача: визначено стратегію структурної перебудови Донецької області; розроблено комплекс моделей регіонального розвитку).*

3. Тарасова О.О. Динамічна модель прогнозування попиту на ринку праці Донецької області / О.О. Тарасова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 3, т. 2 (152). – С. 207-210.

4. Тарасова О.О. Розробка системи показників для оцінки фінансово-економічної стійкості підприємства / О.О. Тарасова, Ю.С. Цямрюк // Проблеми системного підходу в економіці: зб. наук. праць [Електронне наукове фахове видання]. – К.: Національний авіаційний університет, 2009. – № 2. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2009_2/Сумрук_209.htm. *(Особистий внесок здобувача: розроблено систему показників оцінки фінансово-економічної стійкості підприємств промислового регіону).*

5. Тарасова О.О. Концептуальна модель економіки регіону / О.О. Тарасова // Проблеми системного підходу в економіці: зб. наук. праць [Електронне наукове фахове видання]. – К.: Національний авіаційний університет, 2009. – № 4. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2009_4/Tarasova_409.htm.

6. Тарасова О.О. Застосування кластерів для визначення пріоритетів розвитку регіону / О.О. Тарасова // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. – Вип. 225, т. III. – С. 570-576.

7. Тарасова О.О. Еволюція і проблематика формування понятійного апарату в дослідженні економіки регіону / О.О. Тарасова // Прометей: регіон. зб. наук. праць з економіки; ДЕГІ, Ін-т економіко-правових досліджень НАН України. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. – Вип. 1(19). – С. 75-82.

8. Тарасова О.О. Інтегральні оцінки визначення конкурентоспроможності регіону / О.О. Тарасова // Прометей: регіон. зб. наук. праць з економіки; ДЕГІ, Ін-т економіко-правових досліджень НАН України. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. – Вип. 3(21). – С. 52-55.

9. Тарасова О.О. Про рейтингове оцінювання інвестиційної привабливості регіонів / О.О. Тарасова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2006. – № 6, т. 3. – С. 228-232.

10. Тарасова О.О. Інформаційне забезпечення економіки регіону / О.О. Тарасова // Українсько-японський форум з культури і регіональної економіки: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 23 берез. 2011 р.). – Донецьк: ІПШ «Наука і освіта», 2011. – С. 138-141.

11. Тарасова О.О. Застосування моделі Р. Солоу для розробки динамічної моделі управління ВРП / О.О. Тарасова // Бъдещето проблемите на световната наука – 2009: матеріали за V Междунар. науч.-практ. конф. (Софія, 17-25 декември 2009 г.). – Софія: «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2010. – Т. 11. Економіки. – С. 63-66. (*Особистий внесок здобувача: розроблено динамічну модель управління ВРП Донецької області за допомогою моделі Р. Солоу*).

12. Тарасова О.О. Управление валовым региональным продуктом средствами динамического моделирования / О.О. Тарасова, С.С. Кошелева // Věda a vznik – 2009/2010: materiály V Mezinár. vědecko-praktická konf. (Praha, 27.12.2009 r. – 05.01.2010 r.). – Praha: Education and Science, 2010. – Díl 10: Ekonomické vědy. – С. 68-71. (*Особистий внесок здобувача: запропоновано інструментарій управління ВРП Донецької області за допомогою системно-динамічної моделі*).

13. Тарасова О.О. Застосування концепції стратегічної карти для моделювання змін в соціально-економічній сфері регіону / О.О. Тарасова // Перспективные инновации в науке, образовании, производстве и транспорте '2009: сб. науч. трудов по материалам Междунар. научно-практ. конф. (г. Одесса, 15-30 июня 2009 г.). – Одесса: Черноморье, 2009. – Т. 7: Экономика. – С. 68-70.

14. Тарасова О.О. Структурна політика в системі керування економікою регіону / О.О. Тарасова // Перспективные инновации в науке, образовании, производстве и транспорте '2007: сб. науч. трудов по материалам Междунар. научно-практ. конф. (г. Одесса, 1-15 июля 2007 г.). – Одесса: Черноморье, 2007. – Т. 4: Экономика. – С. 71-73.

15. Тарасова О.О. Переваги застосування кластерів для стратегічного керування розвитком регіону / О.О. Тарасова // Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 11-13 квіт. 2007 р.). – Черкаси: ЧДТУ, 2007. – С. 288-290.

16. Тарасова О.О. Формування поняття регіон. Пріоритетні напрямки розвитку регіону / О.О. Тарасова // Науковий потенціал світу – '2006: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 18-29 верес. 2006 р.). – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. – Т. 6: Економічні науки. – С. 90-93.

17. Тарасова О.О. Про існуючі недоліки в оцінюванні конкурентоспроможності регіону / О.О. Тарасова // Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання: праці VII Міжнар. наук. конф. студентів та молодих учених (м. Донецьк, 12-15 груд. 2006 р.). – Донецьк: ДонНУ, 2006. – Ч. 4. – С. 335-336.

АНОТАЦІЯ

Тарасова О.О. Оптимізація структурних змін в економіці регіону. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Інститут економіко-правових досліджень НАН України, Донецьк, 2011.

Дисертацію присвячено вирішенню актуального наукового завдання щодо оптимізації структурних змін в економіці регіону на основі теоретичного обґрунтування, емпіричної перевірки та методичного забезпечення положень щодо приведення у збалансований стан регіональної економічної системи.

Розширено розуміння сутності структури економіки як економічної категорії, в якій відбивається сукупність стійких відтворювальних, соціальних, економічних, організаційно-управлінських та екологічних зв'язків між учасниками суспільного виробництва. Запропоновано класифікацію підходів до здійснення структурних змін, що протікають під впливом наявного технічного базису, соціальних механізмів виробництва, розподілу й обміну відповідно до суспільних потреб, наявних ресурсів досягнутого рівня продуктивності праці. Отримало подальший розвиток визначення оптимальності структурних змін у регіональній економічній системі, яке базується на визначенні відповідних домінант. Удосконалено територіальний підхід до визначення рівня соціально-економічного розвитку на основі аналізу системних показників (економічного зростання регіону, розвитку соціально-економічної сфери регіону, рівня інноваційного розвитку, рівня екологічної безпеки). Запропоновано системний підхід до оцінки структурно-динамічних перетворень у регіональній економічній системі на основі розрахунку показників ефективності структурної перебудови. Удосконалено прийоми аналізу структурних змін в економіці регіону на основі використання системно-динамічної моделі Р. Солоу з урахуванням існуючих факторів розвитку. Розроблено стратегічну карту розвитку соціально-економічної сфери регіону, яку визначено на основі системи ключових показників та методу аналізу ієрархій. Запропоновано сценарно-динамічну модель визначення напряму структурних змін у регіональній економічній системі на основі взаємопроникаючих і взаємопов'язаних моделей (економіка, населення, екологія, бюджет). Удосконалено територіальний підхід до формування організаційного забезпечення реалізації структурних змін регіональної економічної системи на основі відповідного спостереження, оцінки ситуації та прогнозування, безперервного відслідкування змін соціально-економічних умов.

Ключові слова: регіональна економічна система, структурні зміни, збалансований стан, система показників, стратегічна карта, соціально-економічна сфера, сценарно-динамічна модель, організаційне забезпечення.

АННОТАЦІЯ

Тарасова Е.А. Оптимизация структурных изменений в экономике региона. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.05 – развитие производительных сил и региональная экономика. – Институт экономико-правовых исследований НАН Украины, Донецк, 2011.

Диссертация посвящена решению актуальной научной задачи относительно оптимизации структурных изменений в экономике региона на основе теоретического обоснования, эмпирической проверки и методического обеспечения положений относительно приведения в сбалансированное состояние региональной экономической системы.

Для достижения поставленной цели в первом разделе работы получило дальнейшее развитие понимание сущности структуры экономики как экономической категории, в которой отражается совокупность стойких воспроизводственных, социальных, экономических, организационно-управленческих и экологических связей между участниками об-

щественого производства, что позволяет рассматривать регион как территориальную систему с соответствующими свойствами.

Получила дальнейшее развитие классификация подходов к структурным изменениям, под воздействием имеющегося технического базиса, социальных механизмов производства, распределения и обмена, достигнутого уровня производительности труда, в результате чего углублено понимание структурных изменений региональной экономической системы. Получило дальнейшее развитие определение оптимума структурных изменений в региональной экономической системе, которое базируется на выделенных доминантах для решения социальных, демографических, экологических проблем.

Во втором разделе усовершенствован территориальный подход к определению уровня социально-экономического развития на основе анализа системных показателей (экономического роста, развития социально-экономической сферы, уровня инновационного развития, уровня экологической безопасности), что позволяет комплексно оценить состояние и динамику развития региона. Усовершенствован системный подход к оценке структурно-динамических преобразований в региональной экономической системе на основе расчета показателей эффективности структурной перестройки, что дало возможность обнаружить как позитивные, так и негативные тенденции в социально-экономической сфере. Предложены приемы анализа структурных изменений экономики региона на основе использования системно-динамической модели Р. Солоу с учетом существующих факторов развития для обеспечения сбалансированного развития региона.

В третьем разделе разработана стратегическая карта развития социально-экономической сферы региона, которая определена на основе системы ключевых показателей и метода анализа иерархий Саати и позволяет сформировать основные направления сбалансированного развития региона. Предложена сценарно-динамическая модель определения направления структурных изменений в региональной экономической системе на основе взаимопроникающих и взаимосвязанных моделей (экономика, население, экология, бюджет), что позволило разработать инструментарий управления сбалансированным развитием региона. Усовершенствован территориальный подход к формированию организационного обеспечения структурных изменений в региональной экономической системе на основе соответствующего наблюдения, оценки ситуации и прогнозирования, непрерывного отслеживания социально-экономических условий, что позволяет контролировать и регулировать структурные изменения в региональных экономических системах с учетом особенностей развития региона.

Ключевые слова: региональная экономическая система, структурные изменения, сбалансированное состояние, система показателей, стратегическая карта, социально-экономическая сфера, сценарно-динамическая модель, организационное обеспечение.

SUMMARY

Tarasova O.O. Optimization of structural changes in the economy of region. – Manuscript.

Thesis for the candidate degree in economics by specialty 08.00.05 – development of productive forces and regional economy. – Institute of economic and legal researches NAS of Ukraine, Donetsk, 2011.

The thesis is devoted to solving the relevant scientific mission as to the optimization of structural changes in the economics of the region on the basis of theoretical justification, em-

pirical testing and methodological support of concepts as to a bringing of regional economic system to a balanced state.

Understanding of the economic structure as economic category which reflects a set of persistent social, economical, organizational and managerial and ecological relations between the members of social production is increased. Classification of approaches to implementation of structural changes which are under the influence of available technical basis, social mechanisms of production, distributing and sharing the available resources of the achieved level of labor productivity according to social needs is proposed. Definition of the optimality of structural changes in the regional economic system which is based on determination of the appropriate dominants has been further developed. Territorial approach to determination of socio-economical development level on the basis of analysis of system measures (economic growth in the region, development of socio-economical sphere of the region, innovation development level, level of environmental safety) is improved. System approach to the estimation of structural and dynamic transformation in the regional economic system on the basis of calculation of effectiveness indicators of restructuring is proposed. Analysis techniques of structural changes in regional economics on the basis of implementation of system-dynamic model of R. Solow taking into account existing development factors are improved. Strategic map of region's socio-economical sphere development which is determined on the basis of system of key indicators and hierarchy analysis method is worked out. Scenario-dynamic model of determining the direction of structural changes in regional economic system on the basis of interpenetrated and interrelated models (economics, population, ecology, budget) is proposed. Territorial approach to the formation of organizational support of structural changes in regional economic system on the basis of the appropriate observation, estimation and prognostication of the situation, continuous following changes in socio-economic conditions is improved.

Key words: regional economic system, structural changes, balanced state, system of indicators, strategic map, socio-economic sphere, scenario-dynamic model, organizational support.

Підписано до друку 30.09.2011.
Формат 60 x 84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 0,9. Тираж 100 прим.
Замовлення № 484.

Надруковано у ТОВ “Вега-Принт”.
83048, м. Донецьк, вул. Університетська, 78.
Тел. (062) 311-62-51.